

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI ÉS GULÁG TÁBOROKBAN

(FOLYTATÁS)

7. AKIKET SZOVJETELLENES TEVÉKENYSÉGÉRT GULÁG-RABSÁGRA ÍTÉLTEK

Ungváron a Szovjet Hadsereg katonai törvényszéke, az ungvári Rendkívüli Bíróság, a Kárpátaljai Területi Bíróság 1945-1949 közötti elítéltek listáján német nemzetiségű, de magyar gyökerekkel rendelkező nőket is találhatunk, akiket a SZMERS kémelharító osztály, az NKVD kihallgatótisztek nyomozati anyaga alapján az 54. paragrafus pontjaira hivatkozva 3-5-8-10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.

Kaincz Borbálát (Munkács, 1919) például a SZMERS nyomozói 1945 tavaszán tartóztatták le és német kémnek nyilvánították. Mint nemkívánatos személyt, a gorlovkai szénbányába küldték kényszermunkára. 1952 tavaszán szabadult.

Kaincz Margitot (Pósaháza, 1925) mint megbízhatatlan személyt 1946. március 6-án a nyugat-szibériai Tyumeny városába többedmagával jóvátételi munkára vitték. Ott a Szovjet Hadsereg katonai törvényszéke 10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. 1956. január 16-án térhetett haza, lakhelyül Magyarországot választotta.

Killiman Józsefné Weinrauch Anna (Huszt, 1920) huszti varrónőt és férjét szovjetellenes agitációért letartóztatták az NKVD nyomozó tisztjei. Ungváron a szovjet katonai törvényszék 1946. április 11-én az 54. paragrafus (4). (11). pontjai alapján 8 évre ítélte. Büntetését a kelet-szibériai Irkutszki területhez tartozó Tajset és a Bratszki vidéki lágerekben töltötte le. 1954. február 14-én szabadult és a Krasznojarszki vidéki Kazacsinszkoje járásban élt száműzötként. A száműzetésből Husztra 1956 júniusában térhetett haza. 1966. február 11-én rehabilitálták.

Weinrauch Annát (apja György) (Huszt, 1920) szintén szovjetellenesség vádjával 8 év szabadságvesztésre ítélték el 1946. április 14-én. 1956-ban rehabilitálták.

Gerhardt Uljana (Kristoforivna) (Huszt, 1919) huszti lakost, a politikai vonalon kegyvesztett hivatalnokot 3 év szabadságvesztésre ítélték el 1947. október 28-án. 1992-ben rehabilitálták.

A legidősebb politikai elítélt a 61 éves **Szاهر-Schönborn (Difturt) Lujza Donaldivna bárónő** (Németország, Drezda, 1888) gazdálkodó (7 ezer ha, ebből 25-30 ha szántó, a többi erdő), aki a szolyvai járási Bereznek, majd Kerecke lakosa.

A koholt vádak alapján a Nemzetbiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Területi Igazgatóságának Szolyvai Körzeti Osztálya 1949. március 22-én letartóztatta a szovjetellenes tevékenységgel vádolt bárónőt, akit a BM Ungvári Városi Igazgatóságának 1. számú börtönében fogva tartottak.

Az első kihallgatási jegyzőkönyvet 1949. március 25-én Gurjev főhadnagy vezette. Részlet a vallomásból: „...A szovjethatalom Kárpátontúli területen való létrejöttét követően, a letartóztatásom napjaim a Kárpátontúli területi, Szolyvai járási Kereckén éltem, és a saját gazdaságomban dolgoztam. **Metelkánics László – Vaszilij Mihajlovicsnál**, ugyanezen község lakójának házában laktam. (...) Én személyesen sem a szovjethatalom, sem az általa foganatosított intézkedések ellen nem folytattam propagandát, és a falubeliekkel semmilyen politikai témát a beszélgetésekben nem érintettem...”¹

Ungváron a vizsgálati fogságban 1949. március 31-én ugyancsak Gurjev főhadnagy tollából keletkezett a második kihallgatási jegyzőkönyv. Részlet a vallomásból: „...Az ellenem felhozott, az Ukrán SZSZK Büntető törvénykönyve 5 szakasza (10) bekezdésének 1) pontjába ütköző bűncselekmény elkövetésében, nevezetesen abban, hogy úgymond, ellenségesen viszonyultam a szovjethatalomhoz, 1946 és 1948 között szovjetellenes agitációt folytattam a falubeliek között, és rágalmaztam a szovjet valóságot, dicsérve eközben a tőkés országok életkörülményeit – nem érzem magam bűnösnek, mert a falubeliek között nem folytattam semmilyen agitációt. (...) Miután Kárpátontúli Ukrajna területéről elkergették a magyar megszállókat, és az újra egyesült az Ukrán SZSZK-val, én, miután nem kívántam elhagyni Kárpátontúli területet, itt folytattam életemet, bár a magyar megszállók elűzését követően a korábban a tulajdonomat képező csanaki (Szolyvai járás) birtokot államosították, és ott jelenleg állami szanatórium működik. Én ennek ellenére Kárpátalján maradtam, és a falubeliek között semmilyen szovjetellenes propagandát soha nem folytattam.”²

¹ Szám: 300. Ukrajna Állami Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, op. 1, ügyiratszám: 2165-sz, p. 17-21. Eredeti. Kézírás.

² Szám: 301. Ukrajna Állami Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, op. 1, ügyiratszám: 2165-sz, p. 23-24. Eredeti. Kézírás.

1949. május 12-én a bárónő büntetőügyében megszületett a vádemelési javaslat, amelyet Nyomozati ügyszám: 2261 alatt **Cserneckij** ezredes, az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Területi Igazgatóságának vezetője hagyta jóvá.

A vádemelési javaslat előterjesztése így hangzik: az Ukrán SZSZK Btk. 54. szakasza (10) bekezdésének 1) pontjába ütköző bűncselekmény elkövetésével vádolt **Sacher–Schönberger–Ditfurth Luisella Donaldovna**. Az ügyben lefolytatott vizsgálat alapján azzal vádolták, hogy „mint földbirtokos, kegyetlenül kizsákmányolta a parasztokat, adókkal és az általa a birtokon meghatározott rend megszegéséért kegyetlen büntetésekkel sújtotta, a parasztek körében szovjetellenes agitációt folytatott, amely a kolhozépítés megghiúsítását célozták, a szovjet valóságot illetően rágalmozó kitalációkat terjesztett, tehát elkövette az Ukrán SZSZK Btk. 54. szakasza (10) bekezdésének 1) pontjába ütköző bűncselekményt.

Az Ukrán SZSZK Be. 201. szakasza értelmében a Sacher-Schönberger-Ditfurth Luisella ellen folyamatban lévő büntetőügyben a vádemelési javaslatot, nevezett bíróság elé állítása céljából a Kárpátontúli Területi Ügyészségnek megküldeni³ javasolták.

A szovjetellenes tevékenység vádjával **Sacher–Schönberger–Ditfurth Luisella Donaldovna** bárónőt 1949. május 20-án a Kárpátaljai Területi Bíróság 10 évi GULÁG-javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. A GULÁG egyik női lágerébe került. Sorsa ismeretlen. 1992-ben rehabilitálták.⁴

8. A KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK NÉMET LAKOSSÁGÁNAK ETNIKAI ALAPÚ REPRESSZIÓJA

*„Anyám, ha látnád...
Rab módon élni
Mindenből kifosztva,
Mint gonosz kezek által
Átvagdalt gyümölcsfa.*

³ Szám: 302. Ukrajna Állami Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archivuma, F. 7, op. 1, ügyiratszám: 2165-sz, p. 68-69. Eredeti. Kézírás.

⁴ *Rehabilitovani isztorieju* (Rehabilitálta a történelem) Zakarpatszka oblaszty. Knyyiga persa, Vat Vidavnicstvo Zakarpattye, Uzsgorod, 2003 p. 628. old.

*Anyám, ha látnál,
Tudom, megsiratnál.
Tudom, hogy a lelkem
Lelkessel takarnád.
S zokognál úgy,
Hogy még a szíved is
Tudom, megszakadna.”*

Egy magyar „malenkij robotra” hurcolt fogolynő verses leveléből idézem, amelyet édesanyjához írt. A mérhetetlen női fájdalom sugárzó részlet 1946-ban, valahol a Szovjetunió egyik munkatáborában keletkezett, melynek szerzője a bodrogkisfaludi **Kocsis Mária**, tőle a verőcei Suskó Margit jegyezte le.⁵ A vers írójának sorsában ezek osztoztak.

Történetük akkor kezdődött, amikor a Kreml urai kiagyalták a jóvátételi rabszolgamunkát, és lavinaként indította el a férfiak mellett a női tragédiák végelláthatatlan sorozatát, amikor **Berija L.**, a Szovjetunió belügyi népbiztosa 1944. december 16-án **Joszif Sztálinnak**, az Állami Védelmi Bizottság elnökének aláírásra előterjesztette az alábbi határozattervezetet (Ügyszám: 1360/6), amelynek tárgya „a Vörös Hadsereg által felszabadított romániai, bulgáriai, jugoszláviai, csehszlovákiai és magyarországi területeken élő munkaképes német lakosság – 17 és 45 év közötti férfiak, illetve 18 és 30 év közötti nők – mozgósításáról és Szovjetunióban való internálásáról.” Kérte döntését az ügyben, amit Sztálin kézjeggyével látott el. Majd a „szigorúan titkos” okiratot az Állami Védelmi Bizottság⁶ 1944. 12. 16-án kelt, 7161szsz. számú határozataként hirdettek ki és adták át végrehajtásra a csatolt utasításokkal a nevezett frontok parancsnokainak.

⁵ „Uram... segíts haza minket...!” Lägerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959). Összeállító: DUPKA György. Sorozat: Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. Intermix Kiadó., Ungvár-Budapest, 2017. 221-223. old.

⁶ A Szovjetunió Állami Védelmi Bizottsága – 1941. június 30-án létrehozott különleges legfelsőbb állami szerv, amely kezében összpontosult a Nagy Honvédő Háború alatt az teljes hatalom. Testületéhez tartozott Joszif Sztálin (az elnöke), Molotov V. M. (alelnöke), Vorosilov K. Je., Malenkov G. M. Idővel az Állami Védelmi Bizottság tagjává vált Belgányin O. M., Voznyeszenszkij M. O., Kaganovics L. M., Mikojan A. I. A Nagy Honvédő Háború után a Szovjetunió Legfelsőbb Tanának Elnöksége az 1945. szeptember 4-én kelt rendeletével az Állami Védelmi Bizottságot megszüntette.

ASZOVJETUNIO ÁLLAMI VÉDELMI BIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA

Moszkva, Kreml, 1944. december

A Szovjetunio Állami Védelmi Bizottsága ELRENDELI:

1. A Vörös Hadsereg által felszabadított romániai, bulgáriai, jugoszláviai, csehszlovákiai és magyarországi területeken élő munkaképes német lakosság – 17 és 45 év közötti férfiak, illetve 18 és 30 év közötti nők – mozgósítását és internálását a Szovjetunióban való munkavégzés céljából.

Megállapítja, hogy az internálandók köréhez tartoznak mind a német és magyar állampolgárságú, mind a román, jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németek.

2. A mozgósítás irányításával a Szovjetunio Belügyi Népbiztosságát (**Berija et.**) bízta meg.

Utasítja a Szovjetunio Belügyi Népbiztosságát, hogy létesítsen gyűjtőállomásokat, amelyek fogadni képesek a mozgósítottakat szállító szerelvényeket és út közbeni őrizetet ellátó fegyveres kíséretet.

A mozgósítottak, a németek gyűjtőállomásokra való érkezésének ütemében, szerelvényeken indítandók a Szovjetunióba.

3. **Malinovszkij** és **Vinogradov** elvtársakat Románia, illetve **Tolbuhin** és **Birjuzov** elvtársakat Bulgária és Jugoszlávia tekintetében utasítja, hogy a) az adott országok kormányservein keresztül szervezzék meg a fenti 1. pontban feltüntetett németek mozgósítását és internálását

b) **Apollonov** és **Gorbatyuk** elvtársakkal, hogy a Szovjetunio Belügyi Népbiztosságának képviselőivel együtt biztosítsák a mozgósított németek gyűjtőállomásokon való megjelenése érdekében szükséges intézkedéseknek a megfelelő katonai és polgári hatóságok általi végrehajtását.

Magyarország tekintetében **Malinovszkij** és **Tolbuhin** elvtársakat, Csehszlovákia tekintetében pedig **Petrov** elvtársat kötelezi, hogy a megfelelő katonai parancsnokságokon keresztül a frontparancsnokság nevében hozassák nyilvánosságra a jelen határozat 1. pontjában felsorolt németek mozgósítására vonatkozó rendelkezéseket, és **Apollonov**, illetve **Gorbatyuk** elvtársakkal, a szovjet NKVD képviselőivel együtt biztosítsák a mozgósított németek gyűjtőállomásokon való megjelenéséhez szükséges intézkedések foganatosítását.

4. Engedélyezi, hogy a mozgósított németek személyenként 200 kg súlyhatárig meleg felsőruhát, alsóruhát, ágyneműt, személyi használatú edénykészletet, élelmiszert hozzanak magukkal.

5. Utasítja **Hrulov** elvtársat, a Vörös Hadsereg hadtápparancsnokát, illetve **Kovaljov** elvtársat, a Katonai Szállítási Parancsnokság vezetőjét,

hogy állítsanak ki vasúti szerelvényeket és közúti gépjárműveket a mozgósított németek szállítása és út közbeni élelmezése céljára.

6. Valamennyi mozgósított német a Doni-medence Szénbányaipari és a Szovjetunió déli vidékein található vaskohászati üzemek helyreállításán foglalkoztatandó.

A munkavégzés helyére érkezett németekből 1000 fős munkászászlóaljakat állítsanak össze.

A Szovjetunió Védelmi Népbiztossága (**Golikov et.**) a Vörös Hadseregben való szolgálatra korlátozottan alkalmas tisztek közül minden egyes zászlóalj mellé rendeljen 12 tisztet.

7. A munkavégzés helyén az internált németek fogadásának, elhelyezésének, élelmezésének és minden egyéb anyagi, illetve létszükségleteinek biztosításával, valamint munkavégzésük megszervezésével a Szénbányaipari, illetve a Vas- és Kohóipari Népbiztosságokat bizza meg.

Kötelezi a Szénbányaipari Népbiztosságot (**Vahrusev et.**), illetve a Vas- és Kohóipari Népbiztosságot (**Tevoszjan et.**), hogy gondoskodjanak a hozzájuk érkező internált németek fogadásához szükséges helyiségek előkészítéséről.

Megbízta a Belügyi Népbiztosságot, hogy a Szénbányaipari, illetve a Vas- és Kohóipari Népbiztosságokkal együtt határozzák meg az internált németek tartásának és dolgoztatásának rendjét.

8. Kötelezi a Szovjetunió Állami Tervhivatalát (**Voznyeszenszkij et.**), hogy 1945 első negyedétől kezdődően a Szénbányaipari, illetve a Vas- és Kohóipari Népbiztosságok élelmiszer- és iparcikk-ellátmányának keretét emelje meg a munkavégzés céljából hozzájuk érkezett német internáltaknak az említett népbiztosságok vállalatainál dolgozók számára megállapított normák szerinti ellátása céljából.

9. Kötelezi az egészségügyi népbiztost (**Mityerev et.**), hogy szervezze meg a Szénbányaipari, illetve a Vas- és Kohóipari népbiztosok vállalatainál dolgozó internált németek közegészségügyi és orvosi ellátását, a Szénbányaipari, illetve a Vas- és Kohóipari Népbiztosságokat pedig arra, hogy bocsássanak az Egészségügyi Népbiztosság rendelkezésére megfelelő helyiségeket.

10. A németek mozgósítása és internálása 1944 decembere és 1945 januárja között hajtandó végre. A munkavégzés helyére történő szállításukat 1945. február 15-ig be kell fejezni.

Joszif Sztálin,
a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának elnöke⁷

⁷ Szám: 17. Az Oroszországi Föderáció Állami Levéltára, F. 9401 (Különleges dosszié), op. 2, ügyiratszám: 68, p. 154-156, Másolat, Gépelt irat

A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról **Berija** belügyi népbiztos jelentést⁸ (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött **Sztálinnak** és **Molotovnak**, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók.

A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „balkáni országokból” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászatban, 1 000 főt a kohászatban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

A Kárpát-medencéből, illetve Közép-Európa elfoglalt országaiból több mint 300 ezer nőt regisztrált jóvátételi munkára az NKVD- és főtisztekből álló koordinációs csoportja. Az első körben 1945. január 19-ei állapot szerint 32 576 nőt vittek ki a Szovjetunióba. A szövetséges hatalmak szemet hunytak, illetve süket fülekre talált a szovjetrendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló és a népirtás fogalmát is kimerítő kényszer-munkatáborokban sínylődők jalkiáltása felett.

NKVD-kimutatás a német nők internálásáról a Szovjetunióba az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen:	Nők
Jugoszlávia	10 935	7 243
Magyarország	23 707	8 609
Csehország	215	166
Románia	33 073	16 558
Összesen:	67 930	32 576

Kimutatás a jóvátételi munkára mobilizált német nőkről (NKVD-jelentések alapján)

Ország	Internált összesen:
Jugoszlávia	73 572
Magyarország	50 292
Csehszlovákia	4 250

⁸ 342. sz. (TSU. / 555.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 92. Л. 152.

Románia	421 844
Bulgária	1 089
Összesen:	551 047

(Ebből 310 613 nő)

Mindezek alapján a Jugoszlávia, Magyarország, Csehország, Románia és Bulgária jelenlegi területéről, településeiről elhurcolt civilek száma 551 047 fő, ebből: német férfi 240 036 fő, **német nő** 310 613 fő közé tehető. Ez a számadat csupán az 1945. január 15-ei állapotot tükrözi.

Dr. Bognár Zalán történész (Budapest) szerint a II. világháború alatt és után a szovjet fegyveres erők a korabeli, 14,7 millió lakosú Magyarországról mintegy 1 millió embert (férfit, nőt, fiút, leányt) hurcoltak el kényszermunkára, a Gupvi lágereibe, akiknek 2/3-át katonaként, azonban 1/3-át ítélet nélkül, ártatlan civilként.

Stark Tamás adatai szerint a szovjet lágerekben a 200 ezer internált civil 5-6 %-a nő volt.⁹ 2006-ban kiadott könyvében többek között **Domokos József** adataira is hivatkozik. Ugyanis a hadtörténész a 2005-ben közzétett és idézett újabb táblázatában¹⁰ az elhurcolt magyarországi polgári lakosok számát 107 831 főben állapította meg, ebből nő és gyerek 26 733. Megjegyzendő, hogy **Domokos József** 1996-ban még 71 721 fő elhurcoltat mutatott ki, közte nő és gyermek 15 466 fő.

A nyugati lágerirodalmat is alaposan feldolgozó **Várdi Huszár Ágnes** következtetése szerint „az összes magyar elhurcolt civil lakosságnak legalább húsz százaléka nő volt.”¹¹ Ezek az adatok főleg Magyarország jelenlegi területére vonatkoznak.

Az NKVD által levezényelt, német etnikum jóvátételi munkára történő begyűjtésének és elszállításának végeredményről újabb adat eddig még nem került elő, mert a fentebbi táblázat nem tartalmazza az 1946-ig tartó akció számsorait, sem azoknak a nőknek a számsorát, akiket 1945-1960 között hamis vádak folyamán szovjet Gulág-rabságra ítélték. Csak a magyarországi politikai elítéltek száma mintegy 20 ezerre tehető. Becsléseim szerint ez az adat meghaladja a 20 ezret is, ha ide számítjuk azokat a magyar állampol-

⁹ STARK Tamás: *Magyar nők a Gulágon*, <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html>

¹⁰ STARK Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 90. old.

¹¹ VÁRDI HUSZÁR Ágnes. *Rabszolgák az Uralnál*. In: Új Horizont, 2003/6. sz., 92. old.

gárságú személyeket, hadifoglyokat, köztük a nőket is, akiket a hírhedt 58. paragrafus alapján a Szovjetunióban nyilvánítottak bűnösnek (pl. határsértő, munkaszolgálatos, malenkij robotra elhurcolt, hadifogoly stb.), melynek értelmében a Szovjet Hadsereg katonai törvényszéke, az NKVD Különleges Tanácsa, a rendkívüli bíróságok javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte, sokuknak ott nyoma veszett.

Oktyabrskij (Baskírföld, Oroszország)

2016 júliusi kutatásunkon csoportunk tagja volt **Szenáczi Mihályné** (1947)

Marika a 1701-es lágérben született, szüleivel (Kusztor János, Kusztor (Oberitter) Ilona) együtt tértek vissza Magyarországra

A GUPVI, az ORB és a GULÁG táboraiból hazakerült lányok és asszonyok sorsa mélyen foglalkoztatta **Sára Sándor** filmrendezőt is, aki 25 lágért megjárta a nő közreműködésével szomorú történetüket háromrészes dokumentumfilmben örökítette meg.¹² Elmondják többek között azt is,

¹² SÁRA Sándor: *Magyar nők a GULÁGON*. 1992. Lásd még, 1993-ban: „*Nők a Gulágon címmel nyert díjat az idén lezajlott filmfesztiválon Sára Sándor (rendező, operatőr), Csoóri Sándor és Hanák Gábor (dramaturg) dokumentumfilmje.*”

mi történt azzal az anyával, akinek a munkatáborban gyermeke született, és milyen túlélési stratégiákat alakítottak ki a leányok, asszonyok napi 12 óra kemény fizikai munka és elégtelen étkezési körülmények között. A *História*¹³ 1993-as számában megjelent vallomásaikból az alábbiakban részleteket idézünk:

Klári: „Kazahsztánba megérkeztünk... És hát... nem volt sehol egy barakk, semmi. Abba a homoksvatagba ki lettünk rakva. Egyetlenegy bunkerszerű valami volt, egy szál szögcsdróttal körülvéve. Beteltek minket ebbe a bunkerba. Kétszázötvenen voltunk összesen. És akkor elosztottak bennünket. Kellott menni vályogot vetni. Kimértek egy területet, azt körül húzták egy szögcsdróttal, és ezen a területen akkor ástuk a földet, és abból csináltuk a vályogot. Hordták oda a vizet autóval. És mikor volt már annyi vályog, hogy lehetett belőle fölépíteni egy kisebb házat, akkor azt’ megint nekiállítottak és mi csináltuk a házat. Úgyhogy mindenki minden volt: vályogvető volt, kőműves volt. Nem kellett hozzá nagyobb tudás, csinálni kellett. És mikor már volt egy barakk, akkor abba beköltöztettek bennünket. És akkor vetették tovább a vályogot. Akkor megint építettünk egy barakkot. És ott már kényelmesebben elhelyezték a népet. És tovább csináltuk a vályogot, és építettük a barakkokat. És amikor már annyi barakk volt, akkor jöttek újabb emberek. Akkor építettünk konyhát étkezdével, már mindent, fürdőhelyiséget. De akkorára már nagyon sokan, több ezren voltunk már.

A várost is építettük, a Balhást.¹⁴ Mindenféle brigád volt, volt kőművesbrigád, volt asztalosbrigád, szóval mindenféle szakmából brigádokat alakítottak ki. Egy napon nagy várost építettünk, és akkor utána építettük hozzá a gyárat.

Kimérték az árokásást vízvezetéknek, hogy a Balhás-tótól a lágerig – körülbelül a Balhás-tó olyan 30 kilométerre lehetett hozzánk –, attól a tótól a vizet odavezetni. [...]”

Irén: „Ha közel volt a férfláger, hát mi nem csináltuk, de voltak olyanok, akik összeszerelmeskedtek, itt-ott elbújtak valahol... és született gyerek. És akkor azokat, akiknek így gyereke született, azokat elvitték egy másik lágerba.”

Anna: „Ott született meg a Gergely... Tajsetba¹⁵ a gyerekkotthonba... És... ott voltam, már egy éves volt a Gergely, mikor hazajöttünk. Elmúlt egy éves, mert októberben született, hát decemberben jöttünk haza...”

¹³ Részlet a *Nők a Gulágon* című dokumentumfilmből. - *História*, 1993. 3.sz. (9-12.old.) A *História* részére a szöveggönyvből **Burucs Kornélia** készített válogatást.

¹⁴ Kazahsztán belsejébe, a Dzszejkazgani járásban elterülő Balhas város a Balhas-tó partján épült fel.

¹⁵ Tajset város Kelet-Szibériában, Oroszország Irkutszki területén, a Tajseti járás székhelye.

Ilona: „Gyermekeket vártam. És meg is szültem a gyerekeimet. Először úgy nézett ki, hogy halva született, de a végén mégiscsak megmaradt. Igaz, hogy sárgasága volt, de... egészséges gyerek volt... Szerencsére rengeteg tejem volt, körülbelül a két és fél, három liter naponta. Úgyhogy nemcsak a saját gyerekeimet ettetem, hanem ... még egy gyereket vállaltam hivatalosan. És ezért hivatalosan, mint dada voltam elkönyvelve. Összesen két dada volt a lágerba, pedig volt vagy 500 gyerek. És ezért nem kellett dolgoznom, a saját gyerekeimet gondozhattam egész nap. Hát persze, mire az ember két gyereket, és még jutott egy harmadikra is, és mire ezt véghez vitte, addigra már nem sok szabadideje maradt. Javított kosztot kaptam, olyan értelemben, hogy a pótlékot megkaptam a saját gyerekem után és a másik gyerek után. És ugye nem kellett nehéz munkán dolgozni, mert ők úgy tekintették, az oroszok, hogy mi foglyok vagyunk, de a gyerekek, azok... szabadok. Szóval ők nem voltak foglyok, a gyerekek, azok szabad orosz állampolgárok voltak, csak az anyák voltak foglyok. Voltak itt még kintről hozott gyermekek is. És itt aztán mikor már egyéves volt a gyerek, akkor már nem szoptattam, akkor mint gyerekgondozónó dolgoztam. És volt egy nagyon rendes orvosnő, aki nagyon megbecsülte a munkánkat. Azt mondta, ha magyar, akkor az csak becsületes lehet. Úgyhogy teljességgel ránk bízták a gyerekeket. Tudták, hogy se nem esszük el előlük az élelmet, se nem lopjuk el tőlük. Akkor mint gyerekgondozónó dolgoztam. Sajnos, nagyon sok gyerek meghalt — mert kórházi részlegbe voltam. Amikor meghaltak a gyerekek, egy öregasszony mosta le a gyermekeket ugye, és öltöztette föl... Az megbetegedett, és akkor nem volt, aki a kis hullákat ugye lemossa, és akkor én egy darabig ezt vállaltam. Mert azt mondta az az orvosnő, hogy nemcsak addig kell a gyerekeket ápolni, ameddig élnek, hanem megadni nekik a végtisztességet... Úgyhogy akkor körülbelül egy olyan 25 gyereket, halott gyereket lemostam. Még jó, hogy valaki figyelmeztetett, hogy azért egy kicsit vigyázzak, mert lehet hullamérgezés is kapni. Mert én ugye, hát ilyenről nekem fogalmam se volt... Akkor a gyerek kétéves volt, akkor elvitték Irkutzkba¹⁶ egy gyerekkórházba. Ott egy szemorvosnő nagyon megszerette a gyereket és örökbe fogadta. ... hozzám jöttek többször, hogy adjam a gyereket örökbe, írjam alá, hogy örökbe adom. De én megmondtam, a gyerek nem kincstári, az az enyém, azt én magammal fogom vinni, hogy ha kiszabadulok, és nem adom a gyereket senkinek... De ennek ellenére ez a szemorvosnő magához fogadta, és rendes volt. Mert mikor vissza kellett neki adnia, eljött a lágerig, és állítólag elájult, mikor megmondták, hogy a gyereket elveszik tőle, és velem nem is tudott beszélni. De a gyerekeknek a kis holmiját, ami volt, még a szalagot is a hajába, azt mindent odaadott...”

¹⁶ Irkutzk város Kelet-Szibériában, Oroszország Irkutzki terület székhelye.

Edit: „A nagy Szovjetunióból mi szabad emberekként jöttünk Csapig... Na persze, hát a vonaton voltak orosz katonatisztek, akiknek voltak ott a paksamétáik a... mi papírjainkkal... Te, most képzeld el, hogy hogy megérkezik az ember Magyarországra... Istenem, hát hét éven keresztül ezért éltem, hogy hazajöjjenek. **Zsófia:** Megérkeztünk a határra... Ott átvettek bennünket a magyarok, mivel hát a vagonból is át kellett szállni... Az oroszok szépen elköszöntek tőlünk...

Anna: A magyarok még csúnyábban fogadtak bennünket, mint akkor az oroszok ahogy átadtak...”

Jurij Lapsinnal, alias Arnold György (1948),
Oktyabrszkij, 2016. (Baskírföld, Oroszország)

A magyar hadifoglyok, internáltak Szovjetunóban maradt gyermekei közül 2012-ben megvalósított kutatásunk során a baskíriai Oktyabrszkij városban sikerült találkozni **Jurij Lapsinnal, alias Arnold Györggyel** (1948), aki többek között megmutatta a rommá vált 1852. sz. lágert, ahol a Baranya megye Szágy településről idehurcolt apja, **Arnold János** raboskodott. Itt ismerkedett meg az észtországi német családból származó, Oktyabrszkijba többedmagával kitelepített **Sooms Ludmillával**, akit feleségül vett.

Szabadulásuk után az internált férfiak, köztük **Arnold János** a szovjet állampolgárságú feleséget, a lágerben született közös gyermeküket az akkori szovjet törvények értelmében nem vihette haza. Szívszaggató érzéssel búcsúzott el feleségétől és kisfiától, abban reménykedett, hogy a magyarországi hatóságok közbejárására véghez viszi a családegyesítést, azonban a bürokraták megghiúsították valamennyi kezdeményezését. Úgy halt meg baranyai szülőfalujában, hogy soha többé nem ölelhetne keblére őket. Itt maradtak Baskírföldön. Anyja majd egy Lapsin nevű férfi felesége lett. **Arnold János** fia egy mostohaapa mellett nőtt fel, és szerzett kőolajipari diplomát és lett a város elismert képzőművésze.

A tragikusan alakult egyéni és szétszakított családi sorsokról külön tanulmányokat, regényeket lehetne írni.

A malenkij robotra elhurcolt magyar lányok és anyák nagy része Máramaroszigeten és Foksányban a szovjet katonai hatóság által működtetett gyűjtő és továbbító lágereken keresztül, míg a maradék része Csap-Záhony vasúti határátkelő állomáson átkelve 1949-ig – debreceni megállóval – hazatért.

A GULAG női táborában az 5-10-20-25 évre szóló ítéletüket¹⁷ letöltő nők (az oroszok „vengerkák” -nak, illetve „magyarkák” -nak is becézték őket) közül Sztálin halála után többen is amnesztiában részesültek.

A lágeregekben visszatartott nők legkésőbb az 50-es évek végéig – egyesek örökös száműzetését félbeszakítva, elengedve – szabadulhattak. Hazafelé tartva egy részük a lembergi továbbító börtönlágerben eltöltött adatellenőrzésen is átesett. Néhány nő terhesen vagy útközben született csecsemőkkel léphette át a csapi vasúti csomópontnál meghúzott szovjet-magyar határt Záhony felé.

A Magyarországra a GUPVI, ORB és a GULÁG táboraiából vonatokon hazafelé tartó nőkkal a szovjet kísérő örök durván bántak. A túlélők elmondása szerint az anyák tiltakozása ellenére is a halott csecsemőket kidobálták a vagonból. Azonban a súlyos betegségben kiszenvedett, elhunyt nőket is leadták a vasúti megállóhelyeken.

A magyar hatósági fogadóbizottság intézkedésére a szovjet kísérőktől még Záhonyban átvett anyák részére a debreceni hadifogoly-átvevő táborban gyerekzobát is berendeztek.

Az elhurcolás közben és a lágeregekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista, ez már a holnap kutatóinak feladatköre.

¹⁷ A Szovjetunió elleni kémkedés, diverzió, agitáció stb. vádjával megvádolt nőket még Magyarország területén a szovjet hadbírótság elé állították. Ügyükben ítéletet az 1926-ban kiadott Dzszerinszkij-féle büntetőtörvénykönyv 58. paragrafusára alapján hoztak.